

Міністерство освіти і науки України
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИЙ ВИМІР ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКОГО ПРОФІЛЮ

Колективна монографія

І частина

Київ
Вид-во “Світ знань”
2023

УДК 378.091.3:37.011.3-051]:7

Т 65

*Рекомендовано до друку Вченою радою факультету мистецтв
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 1 від 26 вересня 2022 р.)*

Рецензенти:

В. М. Лабунець, доктор пед. наук, професор, декан педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Д. Г. Юник, доктор пед. наук, професор кафедри теорії та історії музичного виконавства Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського;

Е. М. Кучменко, доктор історичних наук, професор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Автори: *Т. Бондар, А. Бохолдін, С. Горбенко, Н. Голубицька, І. Гожельник, О. Гусаченко, Ж. Дьоміна, Т. Жигінас, А. Козир, О. Кузнецова, О. Кузнецова, Л. Ліхницька, С. Миколінська, Т. Олефіренко, В. Петренко, О. Тимошенко, М. Ткач, В. Федоришин, І. Хомич, К. Чеченя, О. Щолокова, Т. Яценко.*

Т 65 Трансдисциплінарний вимір підготовки фахівців мистецького профілю : колективна монографія. Ч. 1 / Т. Бондар та ін. ; за заг. ред. А. Козир. – Київ : Вид-во “Світ знань”, 2023. – 364 с.

ISBN 978-966-7742-26-3

У монографії представлений трансдисциплінарний вимір підготовки фахівців мистецького спрямування. Висвітлюються сучасні підходи до викладання навчальних дисциплін у закладах вищої мистецької освіти: інтеграція, етнокультурна забезпеченість, міждисциплінарні зв'язки, тощо. Визначено основні напрямки мистецької освіти, що актуалізує завдання комплексного обґрунтування і створення освітньо-наукових моделей та програм навчального процесу. Монографія призначена для науково-педагогічних працівників, аспірантів, магістрантів і студентів вищих навчальних закладів мистецької освіти, вчителів музичного мистецтва, музичних педагогів.

ISBN 978-966-7742-26-3

УДК 378.091.3:37.011.3-051]:7

© Колектив акторів, 2023
© Вид-во “Світ знань”, 2023

15. Mayer, J. D. And Salovey, P. Emotional intelligence and the construction and regulation of feelings. *Applied and Preventive Psychology*. 1995. V. 4. P. 197-208.
16. Pennenbaker J. V. Writing about emotional experiences and therapeutic process: psychological science, 1997., vol. 8. P. 66-162.
17. Zeidner M. What we know about emotional intelligence: how it affects, learning, work, relationships and our mental health. A Bradford book., London, 2009. 464 p.

Тамара Яценко, Тарас Олефіренко

**ПСИХІКА МИТЦІВ
КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ**

*Психологія є чимось більшим,
ніж площиною для дозвільних вправ...
вона не може обмежуватись абстрактним
вивченням окремих функцій...
вона повинна сприяти дійсному пізнанню
реального життя живих людей*

Вступ. Дослідження у форматі психодинамічної парадигми започатковані понад сорок років тому, що згодом зумовило формування концептуальних засад *глибинного пізнання психіки суб'єкта за методом активного соціально-психологічного пізнання* (скорочено – АСПП). Численна кількість наукових праць, котрі присвячені вищевказаній проблемі, сприяли формуванню методології та уточненню методики проведення групових занять АСПП, які першопочатково були спрямовані на пізнання та корекцію психіки учителів (вихователів) з метою оптимізації їхнього спілкування з учнями, що лягло в основу докторської дисертації [6]. Наші праці ніколи не відзначались суто теоретичною зорієнтованістю, їх метою була гармонізація теорії і практики, що сприяло уточненню методики діагностико-корекційного процесу АСПП [7; 8; 9]. Ми досягли чіткості *методологічних основ*

професійного ведення процесу глибинної психокорекції в групах АСПП, що передбачало їхнє синтезування з *філософськими засадами*. Останньому сприяла співпраця з визначним вітчизняним філософом В. Андрущенко [1]. Вказане вище каталізувало узагальнення та уточнення теоретико-практичних напрацювань, які сприяли методологічному обґрунтуванню АСПП у його впровадження в практику підготовки майбутніх психологів, що знайшло об'єктивування в книзі, присвяченій методології глибинного пізнання [9]. Метод АСПП (в 2004 році) увійшов до “Галузевого стандарту вищої освіти”, розробка якого (за дорученням МОН України) здійснювались під керівництвом Т. Яценко за участі НПУ імені М. П. Драгоманова (Т. Лисянська) [2].

Провідною в діагностико-корекційній практиці АСПП є психодинамічна методологія в її зорієнтованості на цілісність психіки у єдності та взаємозв'язку сфер свідомого і несвідомого. Саме це пояснює підвищену увагу до малюнку в групах АСПП, як до адекватної мови несвідомого в її можливостях синтезу архаїчного спадку психіки [10; 11; 12].

Водночас нас зацікавили спроби самоаналізу відомих митців в їх прагненні вивільнення від внутрішніх стабілізованих суперечностей, завдяки самоаналізу. Наша увага до вказаних вище особистісних проблем митців дозволила констатувати як драматизм ранньої їх смерті (приміром М. Гоголя), так і обтяження життя певними, фактично уявними проблемами. Особливо привернули увагу зусилля М. Зоценка, якому психоаналіз дозволив знайти зв'язок характеру власного життя, побуту та специфіки творчості, які виявились залежними від його особистісних проблем, в чому він намагався зарадити аналітичним шляхом, знейтралізувати симптоматику.

Друга частина роботи стенографічно презентує безпосередній процес АСПП з Діаною Уральською. В такому випадку, під час сеансу, художні її твори набували статусу психомалюнків.

Ми солідаризуємось із З. Фрейдом в тому, що психоаналіз не прагнув “очорнити променисте, як і перетворити в крах велике”, він

“вважав гідним пізнання усього того, що піддається аналізу в цих великих та гідних уваги образах, які підкорені законам звичного, з однаковою строгістю, як для нормальної людини, так і психічно хворої” [4, с. 3].

Вказане характерне і для *малюнків*, які здатні, за умов психоаналізу, набувати багатозначності шляхом перетворення у *психомалюнок*. Діана Уральська, створюючи свої малюнкові шедеври, не могла навіть здогадуватись, що вони їй нададуть істотну допомогу у самопізнанні. Важливим є і той факт, що вона до кожного малюнку представила власні інтерпретації, які можна читачеві порівняти з аналітичним форматом пізнання. Малюнок відзначається здатністю передачі інформації, навіть коли художниця його малювала зовсім з інших побуджень.

Проблема вказаного вище психоаналітичного трактату полягала в наявності презентації матеріалів, котрі дозволили З. Фрейду заявити, що *“історія була скоріше вираженням позицій і бажань сучасників, аніж картиною минулого”* [Там само, с. 36].

Понад сорокаріччя наші дослідження переконують у продуктивності психодинамічної теорії, що задає погляд на психіку, як на цілісну систему функціональної взаємодії сфер свідомого і несвідомого. Сеанс психоаналітичного діалогу спирається на діагностичну спроможність виявлення детермінант деструкцій психіки та введення їх у свідомість суб'єкта. Вказане вище є важливим чинником психоаналізу, але його не можна зреалізувати поза волею суб'єкта. Для актуалізації несвідомого потрібний візуалізований матеріал, який є його мовою. Останнє й пояснює не лише нашу увагу до психіки людини в її цілісності, але й до засобів проєкції психіки в площину спостереження, в чому *надає допомогу психомалюнок*.

Особливості саморефлексії творчих особистостей.
Психоаналітичний погляд на творчі особистості передусім центрується на постаті відомого письменника М. Зощенка. Він відзначався настирністю в постійності самоаналізу, з метою нівелювання неврозу. Його психоаналітичні знахідки сприяли узагальненню та розумінню людських проблем.

В контексті психоаналітичного погляду на творчість, особливий інтерес представляють роботи відомого письменника М. Зоценка в його спробі самопсихоаналізу з метою нівелювання власного неврозу. М. Зоценко науково цікавий власним психоаналізом, що спирався на узагальнення людських проблем. Він апробував психоаналітичні сеанси також і з іншими митцями, які відзначились повторюваністю проблем, за якими, як він допускав, приховувались внутрішні неусвідомлювані суперечності. М. Зоценко також передбачав, що внутрішні стабілізовані протиріччя визначають специфіку художньої (чи поетичної) творчості тієї, чи іншої людини, що нерідко призводило до їхньої загибелі у молодому віці. Ось як пояснює свій психоаналітичний інтерес до митців сам М. Зоценко: “Вражений нещастями і депресією цих творчих людей, це пробудило інтерес до їх причини, з метою допомоги” [3].

Зупинимося коротко на “істинній картині” життя тих, кого психоаналізував письменник М. Зоценко, включаючи і себе самого, як і вивчення психоаналітичного досвіду З. Фрейда, в його роботі з Леонардо да Вінчі [4].

Цікавим є досвід аналізу М. Зоценком Едгара По, який втратив матір, коли йому було два роки. Трагедія сприяла фіксації тяжіння до неї, що й пояснює незмінність його смутку. Він писав: “...ніщо не може мені надати радість, або хоч би якнайменшого задоволення. Переконайте мене в тому, що мені потрібно жити”. Коли він презентував наведені вище слова, йому не було ще й тридцяти років.

М. Зоценко вбачав причини його неврозу в об’єктах (та подіях), що викликали страх (в п’ятирічному віці він ледве не втонув). Звертає увагу прямолінійність погляду М. Зоценка на Едіпальну залежність Едгара По, в аспекті трактування його недуги, який міг бути заданим ще з утробного стану (див. [5]). М. Зоценко писав: “...сумнівно, щоб ці почуття і хвилювання дитина могла переживати у вікові двох років” [3].

Важливо відмітити, що формування Едіпальної залежності особи не обов’язково супроводжується усвідомленням страху

покарання “за свої гріховні почуття”, а відсутність матері компенсується уявою, розповідями та фото, що підкріплює неусвідомлювані фіксації чуттєвого тяжіння до матері, як жінки.

У своїх працях М. Зоценко особливу увагу приділяє відомій фігурі М. Гоголя, внутрішній світ якого схожий за глибиною переживань з Едгаром По. Зокрема, М. Гоголь подібно переживав тугу, він же писав: “Повіситись або втонуть здавалось мені як би схожим на певні ліки, що принесуть полегшення” [3, с. 83].

Аналіз історії життя М. Гоголя дозволяє констатувати страх перед жінкою. Саме так пояснюється уникнення ним зустріч з матір'ю, що він же сам кваліфікував як “любов на відстані”. Очевидно цей факт мав вплив на його взаємини із жінками. Той факт, що М. Гоголь помер (загинув) в результаті відмови від їжі, може бути доказом наявності тенденції до самопокарання, за яким криється почуття вини, породжуване нереалізованістю любові до матері (їжа це першопочатковий символ зв'язку із матір'ю). М. Зоценко торкнувся висловлювань М. Гоголя про власну хворобу твердженням, що “...вона схожа із хворобою батька, котрий помер в такі ж роки, як і він” [3, с. 92].

Вказаний біографічний факт історії життя М. Гоголя асоціюється із висловлюванням З. Фрейда: “Хто дитиною відчував притяжіння до матері не може не бажати зайняти місце батька біля неї, в прагненні переваг над ним, у власних фантазіях” [4, с. 91].

Факт відмови М. Гоголя від їжі може бути не лише відголоссям історії його раннього відлучення від материнських грудей, але й ідентифікуванням своєї історії життя з проблемами, які пережив його батько. Парадоксальна логіка: “Я не зміг зайняти місце батька при житті – то з'єднаюсь з ним у схожості смерті”.

Важливо відмітити, що М. Зоценко у своїй праці [3] зовсім не торкається теми Едіпальних залежностей, що ставить під сумнів окремі психотерапевтичні його висновки. Це є характерним і для інших текстів, присвячених аналізу психогенних чинників загибелі відомих письменників, зокрема, Оноре де Бальзака, М. Некрасова. Останні засвідчують обмеженість його психоаналітичної ерудиції в

частині деструктивного впливу на психіку людини комплексу Едіпа.

У працях М. Зощенка майже відсутні слова про батька-чоловіка, що створює враження, що усі біди породжуються жінкою (матір'ю). М. Зощенко не торкається і таких понять як: ревнощі, заздрість, бажання смерті конкуренту (батьку), що каталізує процес перенесення подібних почуттів на самого себе, що обтяжує його психіку.

Ми переконані, що неадекватне бачення письменником М. Зощенком причин власних нервових розладів зумовило погіршення його фізичного стану. Ось його слова: “прийшли дні, коли я не міг ні лежати, ні сидіти. Безмежно слабкий, я рухався із кутка в кутку, задихаючись від жахливих серцевих нападів і від нестерпних спазмів у всьому тілі” [3, с. 29-30].

Наші припущення про значущу роль батька у житті М. Зощенка підкріплюються архетипною символікою. Зокрема, у М. Зощенка фігурує паралель – “дві страшливі для нього фігури: старець (зокрема, його рука) і тигр”. Це може означати амбівалентність почуттів до батька “батько-жебрак” в порівнянні з хлопчиком (маленьким М. Зощенко), який володів грудьми матері-жінки і, водночас він же і є тигром, що створює загрозу для цього хлопчика (через прагнення володарювання над жінкою-матір'ю). М. Зощенко сам засвідчив приховане бажання знівелювати батька, що є типовим для класичного прояву комплексу Едіпа. Останнє знайшло притулок в утаємниченому бажанні смерті батькові, що презентовано у праці “Повернута молодість”, яка є розповіддю про одруження пристаркуватого письменника на молодій жінці. Сам М. Зощенко стверджував, що він “писав це сліпою рукою “Я”, бо занадто мало часу я приділяв тому, що знаходилося за порогом моєї свідомості” [Там само, с. 37].

Отже, М. Зощенко пережив досвід амбівалентності почуттів до батьків: любов до матері (молодої та красивої) і нівелювання батька (через старість і непривабливість). В його літературних працях це відобразилось на деяких персонажах: то “історія про професора, якого розбиває параліч”, то в творі “Постріл”, що

ілюструє бажання помсти (“чоловік застрелив коханця власної жінки”). Зокрема, М. Зощенко пише: “Караюча рука, озброєна громом, ударом, пострілом, яка розрахувалась за зваблення жінки” [Там само, с. 43].

Це фактично пояснює його особистий страх кари від чоловіка-батька через контакт з грудьми “його жінки” (а для М. Зощенко – матері). Це не могло не відобразитись на взаєминах із жінками, в його житті. Як результат: обидва об’єкти (мати і батько) злились у почутті страху. У читача може виникнути питання: “Чому мати має відношення до його таких важких проблем?”. Ось, що пише сам М. Зощенко: “Колись мати змазала сосок хінною, щоб відлучити мене дитину від грудей... тоді їжа мені видалась отрутою. Це підтверджувалось і в подальшому моєму житті. Їжа несла отруту, біль, хворобу” [Там само, с. 43]. За таких умов, для дитини і мати, і батько стали об’єктами страху. М. Зощенко сам констатує фіксацію на специфічному ставленні до їжі, ось його спогади: “Я згадую, як я їм. Майже завжди стоячи, вкрай поспіхом, без зацікавленості. Я чекав розплати за факт моєї їжі, що згодом породжувало хвороби, спазми, нудоту” [Там само, с. 39]. У своїх працях він доводить силу дієвості несвідомих процесів психіки на життя людини і необхідність пізнання та усвідомлення, що спроможне нівелювати їхню силу впливу на людину. Водночас є підстави констатувати ефективність самого психоаналітичного методу, яким прагнув опанувати М. Зощенко, що врешті йому вдалось, що й дійсно полегшило його нервовий стан.

Наведемо слова самого М. Зощенко: “Не подавляючи серцевий напад, не вдаючись до ліків, я дозволив діяти йому в тій мірі, що й раніше, через страх, я не міг собі це дозволити. Але в даному випадку я контролював і виникнення, і весь процес, і, з подивом виявив, що звичні симптоми з боку серця задаються спазмами шлунку і кишечника. Ці спазми не досягали вираженої сили, проте вони давили на діафрагму, що й породжувало негаразди з боку серця. Як висновок – за серцевим нападом лежить страх, і хворобливі симптоми були безпосередньо результатом страху” [3, с. 44].

Психоаналіз допоміг М. Зоценку виявити і те, що подібні напади з ним траплялись незмінно при зустрічі з особливо значущими жінками. Ось його слова: “...жінка, в якій я був зацікавлений, сказала мені, що я просто розіграв серцевий напад, щоб розлучитися з нею. Я безмежно обурився, хоча згодом зрозумів, що це відбувалось поза моєю волею...., це була правда, вона була права” [Там само, с. 45]. Підводячи підсумки, важливо зауважити, що психоаналіз М. Зоценка дозволив йому позбавитись ризикованих для життя нападів, які носили психогенний характер.

Згадуються мудрі слова основоположника психоаналізу З. Фрейда, який стверджував, що: “хто творить як художник, той переживає почуття батька стосовно власних творів”. Позитивно можна відзначити хист М. Зоценка в опануванні самопсихоаналізом, адже супутнім у цьому процесі завжди є опори, які йому вдалося успішно здолати, що й сприяло власному аналітичному самопізнанню.

У нашій аналітичній практиці, особливий досвід нам подарувала співпраця з художницею Черкащини – Діаною Уральською (псевдонім)¹. Нам її постать видалась цікавою і не лише у філософсько-поетичній її активності, але й в майстерності виражати власні переживання в художніх формах, які вона була готова піддати їх психоаналізу. Зустріч відбулася з її ініціативи пройти психоаналітичний курс, із використанням окремих її художніх творів.

Власні картини їй видавались породженням “музики Жарра”. Вона стверджувала, що: “саме ця музика надала дихання моєму художньому потенціалу”. У Діани, на час аналітичної роботи, існувало завершених 17 художніх картин. Окремі з них ми представимо далі, як основу для діалогічного психоаналізу. Діана Уральська інтуїтивно підходить до створення художніх полотен через синтез життя з філософським поглядом на світ, із концентрацією на “музиці душі”, яка знаходить вираження в її поезії (сама пише вірші до кожної картини), проте їх ми не представили через їх рос. мову.

¹ Черкаська літературно-творча студія “БРИГАНТИНА” у складі з Діаною Уральською https://mbk.ck.ua/?page_id=1098

Перелік використаної літератури:

1. Андрущенко В., Яценко Т. Філософсько-психологічні проблеми методології пізнання психіки. *Психологія і суспільство*. 2012. № 3. С. 63-77.
2. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра за спеціальністю 6.010100 – “Практична психологія” напрям підготовки 0101 “Педагогічна освіта”. К., 2004.
3. Зощенко М.М. Повесть о разуме. М. : Педагогика, 1990. 192 с.
4. Фрейд З. Леонардо да Винчи. М. : Мысль, 1991. 130 с.
5. Сіденко Ю. О. Глибинне пізнання перинатальної символіки шляхом візуалізованої репрезентації майбутнього психолога : дис. ... кандидат психол. наук. Івано-Франківськ, 2017. 508 с.
6. Яценко Т. С. Психологические основы активной подготовки будущего педагога к общению с учащимися : дис. ... докт. психол. наук : спец. 19.00.07. “Педагогическая и возрастная психология”. Киев, 1989. 432 с.
7. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання. Київ, 2004. 679 с.
8. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: Феноменологія, теорія і практика : навч. посіб. К. : Вища шк., 2006. 382 с.
9. Яценко Т. С., Глузман А. В. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога. Днепропетровск, 2015. 396 с.
10. Яценко Т. С. Архаїчний спадок психіки: психоаналіз феноменології проблеми. Дніпро : Інновація. 2019. 283 с.
11. Yatsenko, T. (2021). *Archaic Heritage of the Psyche: Psychoanalysis of the Phenomenon* (V. Lunov, Trans.). Ottawa : Accent Graphics Communications & Publishing. Glasgow: Society for the support of publishing initiatives and scientific mobility Limited.
12. Яценко Т. С. Теория и практика глубинного познания: прагматическое мышление. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2021. 364 с.